

Matevž Kos

Organ za kulturo

Nedavnemu vseslovenskemu obhajanju stote obletnice rojstva Josipa Vidmarja se je pridružil tudi ponatis njegovega knjižnega prvenca *Kulturni problem slovenstva*. Prvič je izšel leta 1932 – in bil štirinajst dni po izidu razprodan.

Vidmarjev spis je nastal v predvojni, simpatičnejši polovici njegove delovne dobe. V tem obdobju Vidmar – v nasprotju z desetletji po drugi svetovni vojni – še ni zapadel ambivalentnosti pisatelja in politika v eni osebi, drži, razpeti med ljubezen do literature kot duhovnega, "kvazi-realnega" fenomena na eni in fascinacijo nad *dejansko močjo*, ki jo je ugledal v politiki oziroma ideologiji komunizma kot načinu (predpostavljene) obvladovanja misterija zgodovine, na drugi strani.*

Pred eksplikacijo temeljnih premis Vidmarjevega spisa in njegovega detektiranja *kulturnega problema slovenstva* ni odveč opozorilo na specifičnost naslovne sintagme. Ta predpostavlja, da se, prvič, slovenstvo dogaja kot *problem*, in, drugič, da je ta *problem* v neposredni zvezi s kulturo. Predikatna raba besede *kultura* ne pomeni, da je *kulturni pro-*

---

* Tovrstna fasciniranost pride pri Vidmarju najbolj plastično do izraza bržkone konec sedemdesetih let v njegovih *Obrazih*, portretno spominski knjigi, in sicer – v nasprotju z drugimi Vidmarjevimi, bolj ali manj "objektivnimi", uravnoteženimi portreti pomembnih akterjev slovenske kulture 20. stoletja, zbranimi v tej knjigi – v absolutno nekritični, malodane "retuširani" upodobitvi revolucionarnih voditeljev Kidriča in Kardelja, ki od daleč, a verjetno ne povsem naključno, spominja na znano Heglovo navdušenje ob uztrtju zmagovite figure "Napoleona na belem konju" po bitki pri Jeni – Napoleona kot utelešenja svetovnozgodovinskega duha na svojem pohodu, seveda.

blem zgolj eden izmed "problemov" slovenstva, ampak da ravno s tem *problemom*, figurativno rečeno, slovenstvo stoji in pade. *Kulturni problem* s svojimi zgodovinskimi metamorfozami vred je način zagonetne eksistence slovenstva.

Kulturni problem slovenstva je Vidmar napisal na pobudo Juša Kozaka, sicer tudi urednika knjige. Eden poglavitnih ciljev tega – kot je Vidmar nekoliko samokritično, v nekakšni lukácsevski maniri zapisal slabega pol stoletja pozneje – "lirično meditativnega eseja o nacionalni problematiki" je bil polemični obračun s takratnimi slovenskimi liberalci oziroma naprednjaki in njihovim "jugoslovenarstvom". Tedanja "slovenska javnost" je bila razdeljena na dva politična tabora: na, z Vidmarjevimi besedami, "slovensko-katoliškega" in "protislovensko-svobodomiselnega". Preostanek ("osamljen in izločen") je tista družčina, v katero se, skupaj s somišljeniki, prišteva Vidmar: "slovenska svobodoumna inteligenca". Njeni atributi so tile: je "samostojno misleča", "strankarsko neopredeljena in nezaslepljena". Vidmarjev krog pa ni bil samo preostanek, ampak hkrati tudi nekakšno presečišče obeh najmočnejših in takrat na Slovenskem konkurenčnih ideologij. Od "klerikalcev" ga ločuje svetovni, z njimi združuje pa "narodni nazor". Z "liberalci" je ravno narobe: Vidmarjev skupni imenovalc z njimi je svetovni nazor, jabolko spora pa vprašanje naroda oziroma liberalski anacionalni univerzalizem. Vsaka od teh opcij sama zase – tako liberalna kot klerikalna – je za Vidmarja slaba izbira. Sintetiziranje obeh bi vodilo v nerešljive načelne, pa tudi bolj praktične, ideološko-politične aporije. Vidmar vseeno, potem ko ugotovi, da mora dati prednost "glasu svoje krvi in narave", oznani "politični namen" svoje knjige: "dokazati, da živi tudi v slovenskem svobodoumništvu odločna narodna zavest."

Dokazovalna logika svobodnega uma zahteva pojasnitev temeljnih pojmov in kategorij, s katerimi operira. Od tod Vidmarjevo uvodno, načelno razpravljanje o *narodu* oziroma *narodnosti*, *kulturi* in, ne nazadnje, *jeziku*. Njegova argumentacijska metoda je krožno spiralasta: izbrane pojme pojasnjuje in utemeljuje enega z drugim.

Vidmarjev izhodiščni aksiom se glasi: "Narodnost je in bo ostala osnova vsake bodoče preuredbe sveta." Ko se vpraša, kaj je narodnost, jo opredeli s kulturo: narodnost je "kulturotvorna naravna ustanova"

oziroma "organ za kulturo" oziroma "organizacija duha". Ko narod/narodnost na ta način definira, se vpraša po njegovem/njenem *smislu*: "Smisel obstoja narodov je kultura in le v narodni enoti je mogoče ustvarjati kulturo." Narod je "svojska kulturna edinica". Tej "edinici" na drugem mestu pravi "posebna in svojska duhovna struktura." Ko narod in smisel njegove eksistence razloži s kulturo, na "vzvraten" način obenem pojasni tudi kulturo: kultura je "poglavitna in osrednja vsebina narodnega življenja." Kot dodatno določilo vpelje duha. Definira ga z narodnostjo. Kultura je namreč "izraz človeškega duha, ki je podrejen zakonom narodnosti." Ostane še opredelitev jezika; jezik je "najkolektivnejši umotvor". In s tem eden izmed najodličnejših atributov naroda, se pravi, kulture. Od tod sklepni akord argumentacije: "Greh zoper jezik je greh zoper narodnost, to je zoper svojski organ za kulturo ..." Drugače povedano: kultura = narod = jezik; stavo teh treh pojmov lahko poljubno premeščamo, "rezultat" je v vseh primerih enak.

Vendar poglavitni namen Vidmarje razprave ni logično kolobarjenje. Če namreč uvodoma spregovori o "slovenski svobodoumni inteligenci" kot o "osamljeni in izločeni", jo pozneje (ko se obširneje loti naroda, kulture in jezika ter vsako od teh entitet postavi na svoje - znotraj triade zamenljivo - mesto) razglasi za "sol in cvet naroda". Inteligenca je "vrhnja plast, ki ustvarja kulturo." Ker je po Vidmarju najvišja oblika kulture literatura, so - po analogiji - sol in cvet inteligence pisatelji. In ker je *smisel* narodove eksistence kultura oziroma literatura kot njena najodličnejša pojavna oblika, se je treba vrniti k pravemu izvoru, k Francetu Prešernu, z oddaljeno Trubarjevo intervencijo omogočeno iniciacijsko točko tega *smisla*: "Prešernov pojav nas opredeljuje kot narod izrazito umetniško-kulturne misije, kar je popolnoma v skladu z misijo vseh majhnih narodov." Prešeren je "slovensko prebujenje" in "veliko jamstvo in znamenje našega poslanstva" obenem. To pa pomeni, da lahko zgornjo "enačbo" razširimo na tale način: kultura = narod = jezik = Prešeren = slovenska svobodoumna inteligenca.

* * *

Iz današnje perspektive si lahko o Vidmarjevi *metafiziki slovenstva*

in konsistentnosti njenih premis seveda mislimo to ali ono. Dejstvo ostaja, da je bil Vidmarjev angažma v tridesetih letih kulturnopolitično povsem ustrezno in pogumno dejanje. To je bil namreč čas izostrenih unitarističnih pritiskov in, posledično, toliko bolj *dejanskega* kulturnega problema slovenstva. Dodatno ga je stopnjevalo dejstvo, da se je po prvi svetovni vojni pomemben del slovenskega narodnostnega ozemlja znašel v tujih državah, izpostavljen asimilaciji, izseljevanju in različnim pritiskom. Vidmar, temeljito oborožen s slovenskim "nacionalizmom" in sklicujoč se na njegovo izročilo (Trubar-Prešeren-Cankar), je bil očitno eden redkih, ki ga je bil sposoben tematizirati ter postaviti v zgodovinski kontekst takrat aktualnih debat o troedinosti jugoslovanskih "plemen".

Pri svojem razmišljanju o jugoslovanstvu Vidmar sledi znanim in odmevnim stališčem Ivana Cankarja iz njegovega predavanja *Slovenci in Jugoslovani* (1913). Vidmar – po Cankarjevem zgledu – zavrne možnost "reševanja" jugoslovanskega vprašanja v "kulturnem ali celo jezikovnem smislu", kot si je sredi 16. stoletja nekako zamislil že Trubarjev italijanski "konkurent" Vergerij, v prvi polovici 19. stoletja pa poskušalo udejanjiti ilirsko gibanje z Vrazom na čelu, čemur so na svoj način in iz bolj pragmatičnih razlogov sledili slovenski liberalci v stari Jugoslaviji. Združevanje južnih Slovanov po Cankarjevem in Vidmarjevem prepričanju lahko poteka samo na politični ravni. Stara Jugoslavija je bila "zgodovinska in naravna nujnost" zgolj v tem – politično-strateškem smislu; slovenski "nacionalni substanci" je omogočila lažje preživetje, zametke nekaterih državotvornih institucij itd. Dovolj simptomatične so Vidmarjeve viharliško-vznesene in oddaljeno prihodnost anticipirajoče besede, češ da je lepše kot jugoslovansko (kulturno) integriranje "plavati na kipečih valovih mogočne narodne življenjske sile."

Znamenita, danes že antologijska Vidmarjeva sintagma o Sloveniji kot potencialnem "hramu lepote in duha" ("Ustvarili bomo na svojih tleh nove Atene ali novo Florence."), zapisal jo je proti koncu svoje knjižice, sodi sicer resda v žanr pozitivne utopije, v kateri Slovenec vidi Slovenca v ogledalu "nacionalne substance", ob omenjeni pisateljevi sintagmi o Sloveniji kot svojevrstnem *hramu* pa se – njenemu privzdignjenemu vizionarstvu primerno – odpira tudi že vprašanje o današnjem pomenu Vidmarjeve karakterizacije "kulturnega problema slovenstva" in o meta-

morfozah tega "problema" v zadnjega pol stoletja. Ne nazadnje še o tem, ali je osrednje vprašanje novodobnega slovenstva še vedno zgolj zadeva kulture – kulture v ožjem smislu slovenske literature, te, z Vidmarjevo terminologijo, privilegirane ekspoziture narodovega "duha" kot "svojskega organa za kulturo".

Prelomni dogodki v bližnji polpreteklosti, zlasti seveda ustoličenje slovenskega naroda kot nacije, pa tudi vzpostavitev parlamentarne demokracije kot načina njene družbenopolitične eksistence, so (kulturnemu) problemu slovenstva odprli bistveno nove horizonte, znotraj katerih usodna vprašanja, s katerimi so se ubadali v tridesetih letih Vidmar in daljnovidnejši med takratnimi slovenskimi intelektualci, ostajajo samo še bolj ali manj poučno poglavje iz narodove kulturne zgodovine. V zgodovinsko-emancipacijskem smislu je bilo to nedvomno pomembno poglavje, toda glede na konkretne dileme ob izteku našega stoletja ostaja brez kakšnih posebnih, prihodnost nagovarjajočih odgovorov in še manj odrešujočih receptov. Tu mislim na probleme od ideoloških in mentalnih metamorfoz postkomunizma, nepredvidljivosti evropskega združevanja do "amerikanizacije" kot planetarnega kulturnega problema, pa tudi dejanskega položaja, literarno-estetskega potenciala, moči in nemoči sodobne slovenske literature in umetnosti nasploh, njene recepcije in vloge pri kreiranju "paralelnih" podob sveta.

Elitizem duha in književnosti kot enega izmed njegovih privilegiranih "organov" zgodovinske eksistence Slovencev v smislu *nacije* sam po sebi pač še ne zagotavlja. Razpravljanje o elitizmu bi bilo temu ustrezno treba prenesti na drugo raven, predvsem pa mu pridružiti še kakšno drugo elito, in sicer na otipljivejši državotvorni ravni (znanost, politika, gospodarstvo itd.). Kultura sicer brez dvoma je – kot se je v osemdesetih letih glasil bistroumni slogan, ki so ga vrteli na Radiu Študent – ena od oblik "oplemenitenja človeka", toda nekolikanj moralistično ogorčenje nad aktualnimi slovenskimi "mobitel poslovneži", v katerih Aleš Debeljak v svoji obsežni in ambiciozno zasnovani spremni besedi (aktivistično-retorično naslovljeni *Konec slovenstva? Ne, hvala!*) k Vidmarjevi knjižici prepozna enega izmed novodobnih "kulturnih problemov slovenstva", je v tem smislu kontraproduktivna gesta, nekakšen mentalni refleks iz egalitarno-samoupravljaljskih časov pred "rojstvom

nacije", ko so bili - v moralnem in duhovnem smislu, seveda - pisatelji tako rekoč edina prava elita.*

Dandanes je za Slovence kot nacijo, če ostanemo znotraj žanra nacionalnozgodovinske oziroma svetovnozgodovinske eshatologije, verjetno pomembno predvsem vprašanje, ali na primer za aktualnim politično-marketingškim sloganom "zgodba o uspehu" stoji tudi kakšna razdelana, bombastično rečeno, vizija (slovenske) države, ki bi utegnila preseči partikularne in med seboj blokirajoče se politične, socialne, stanovske, kulturne itd. interese - upošteva je seveda dejstvo, da moderna demokratična država temelji ravno na njihovi (že formalno predpostavljene) nezvedljivosti na skupno ideološko platformo. Od tod sledi, da razpravljanje o slovenski nacionalni viziji lahko poteka le kot iskanje konsenza o temeljnih nacionalnih interesih, temeljnih zato, ker zadevajo večino državljanov, ne pa zaradi kakšnih posebnih metafizično-transzgodovinskih atributov.

Tovrstne dileme so na tej ravni bržkone pomembnejše od tega, ali bo - surovo rečeno, a ljubeznivo mišljeno - na primer kakšen od ameriških literarnih časopisov objavil zgodbo kakšnega slovenskega pisatelja kot od "organa za kulturo" posebej avtoriziranega subjekta. S tem seveda nikakor nočem reči, da imam kar koli proti projektu "promocije slovenske literature v tujini", proti "mednarodnemu povezovanju" in kar je še teh aktualnih gesel iz vrst zlasti mlajših pisateljskih krogov. Konec koncev govorijo o nečem, kar je povsem samoumevno. S svojim zdravim razumom in pragmatičnim računom vred sodi v sfero t. i. kulturne produkcije, ki očitno zmeraj bolj temelji na "uporabni vrednosti", menjavi,

---

* Naj si o "mobitel poslovnejih" kot lokalni metafori univerzalne narave mislimo to ali ono, eno banalnih dejstev pač je, da subjekti, ki uporabljajo prenosne telefone in ne dimnih signalov, po večini pripadajo sloju, ki razmeroma naglo in, nedvomno, na različne načine bogati. Če naglo bogati, plačuje tudi večje davke, če plačuje večje davke, je slovenska država bogatejša, če pa je slovenska država bogatejša, lahko v svojem proračunu nameni kakšen odstotek ali promil več tudi za kulturo. Kot je znano, pa je kultura, kar koli že ta kultura dejansko tudi je in kdorkoli že prevedri svoj vek pod njenim široko razprtim dežnikom, na Slovenskem po svoje državna. Seveda ne v smislu državne ideologije, temveč bolj preprosto in prav nič spekulativno: država je osrednji mecen in financer slovenske kulture od opere in filma pa do leposlovja ali folklore. Itd.

tovrstni uspešnosti in samozavesti, ki jo v zadostni meri podeli šele navzočnost v medijih. Potemtakem gre za spretno sintezo dveh "paradigm": (samo)utemeljevanja na izročilu literarne tradicije oziroma participacije na tistem, čemur Vidmar pravi "organ za kulturo", in pristajanja na pravila igre mednarodnega založništva, literature kot obrata in institucije.

Potovanja slovenskega "organa za kulturo", njegovo osvajanje svetovnih kulturnih prestolnic itd. ne more biti današnji osrednji *kulturni problem slovenstva* v metafizičnem (Vidmarjevem) smislu, ampak le problem iznajdljivejših in ambicioznejših v tej smeri med samimi ustvarjalci, pa tudi, razumljivo, slovenske kulturne politike, njenih uradnikov, izbrane strategije ter taktike.

Boj za Vidmarjevo dediščino se je očitno začel. Kulturni problem slovenstva se ne bo reševal v Atenah ali Firencah, še zlasti, ker niti Atene niti Firence niso več *nekdanje* Atene in Firence, ampak nekaj čisto drugega. Pa tudi ne v Parizu ali New Yorku, ampak, kot je predvideval že Vidmar, kar v Ljubljani, prestolnici domačije. Razen če se New York ne razširi do domačije. To pa bi v prihajajočem tisočletju utegnil biti eden izmed razburljivejših kulturnih problemov slovenstva, tega specifičnega - *organa za kulturo*.